

Н.В. ЧУВІКІНА, Л.О. ІСАКОВА

Національний ботанічний сад ім. М.М. Гришка НАН України
Україна, 01014 м. Київ, вул. Тімірязєвська, 1

ПЕРША ЗАВДУВАЧКА НАУКОВОЇ БІБЛІОТЕКИ НАЦІОНАЛЬНОГО БОТАНІЧНОГО САДУ ім. М.М. ГРИШКА НАН УКРАЇНИ КЛАВДІЯ СТЕПАНІВНА КАЛАЧЕВСЬКА

Наведено біографічні дані та висвітлено основні етапи наукової і трудової діяльності першої завідувачки наукової бібліотеки Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України К.С. Калачевської.

К.С. Калачевська

Першою завідувачкою наукової бібліотеки Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України була Клавдія Степанівна Калачевська, яка обіймала цю посаду з 1944 по 1952 рік. В тому, що у фондах бібліотеки нині зберігається багато раритетних видань велика її заслуга. Ветеран Ботанічного саду, старший науковий співробітник відділу акліматизації плодкових рослин Іван Миронович Шайтан згадував, як у важкі повоєнні роки вона ретельно підбирала літературу з ботаніки, садівництва та лікарських рослин у букіністичних магазинах Києва.

Ця непересічна жінка мала цікаву біографію. Її особова справа, що нині зберігається в музеї історії Ботанічного саду, містить небагато документів [5]. Найцікавіший з них — автобіографія, написана 26 листопада 1947 р. Ще зберігся особовий аркуш з обліку кадрів, список наукових праць та кілька наказів про надання щорічної відпустки та звільнення її з посади 28 лютого 1952 р. (у віці 78 років!). Є записи про К.С. Калачевську в документах відносно Акліматизаційного саду академіка М.Ф. Каценка. Доповнюють її образ спогади родичів і знайомих. Деякі документи з родинного архіву у 2009 р. передані до музею історії Ботанічного саду праонукою Клавдії Степанівни — Іриною Володимирівною Шапаровською.

Народилася Клавдія Степанівна 6 серпня 1873 р. у містечку Козельці Чернігівської губернії в родині ніжинського дворянина Степана Михайловича Голяка [1]. У 1891 р. після закінчення Ніжинської 8-класної гімназії з золотою медаллю отримала звання "домашней наставниці", деякий час викладала у недільних класах для дорослих у м. Ніжині. Згодом переїхала до Києва, де протягом 5 років навчалась у Київському Імператорському музичному училищі.

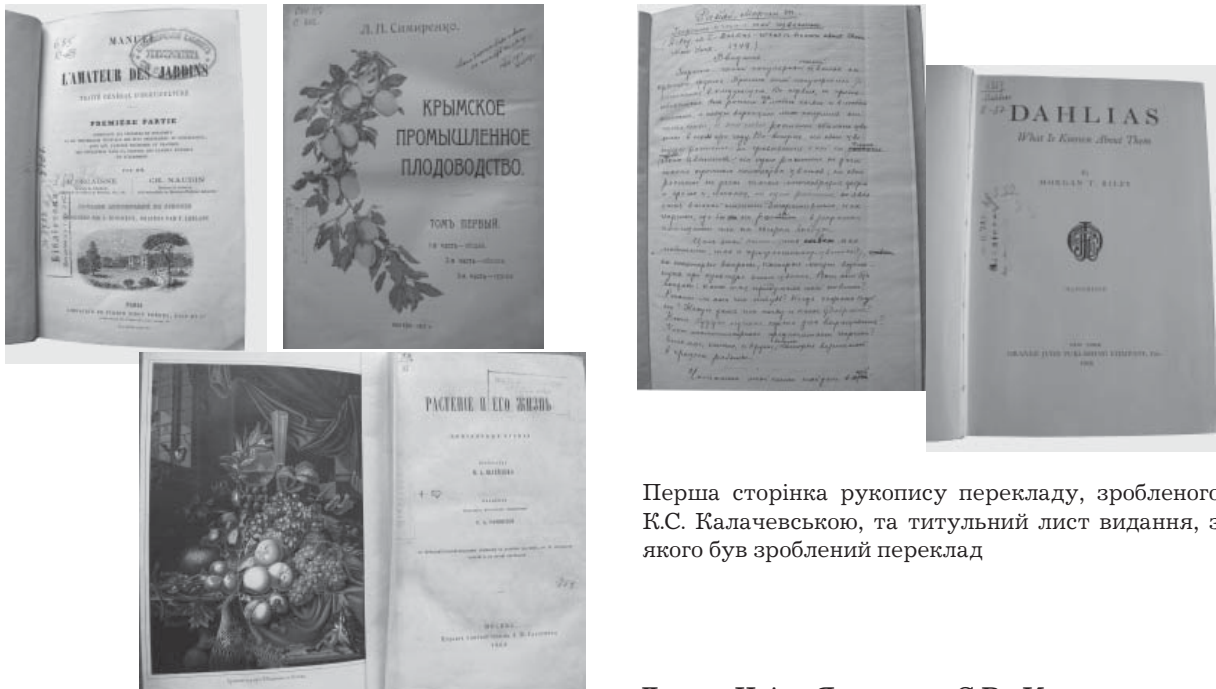
У 1899 р. вступила на Вищі курси природознавства ім. проф. П.Ф. Лесгафта в Петербурзі за спеціальністю "біологія", які закінчила у 1902 р. З 1902 по 1922 рік викладала та працювала в різних благодійних

організаціях м. Києва. Ось як вона писала про це у 1947 р. в автобіографії: "... в 1902 г. вернулась в Киев и начала работать в киевских общественных организациях просветительского характера: Воскресная школа для взрослых, Общество распространения знаний в народе, Общество Самообразования. Работала в этих организациях в качестве секретаря и преподавателя грамоты, географии и природоведения" [5].

З 1923 по 1934 рр. К.С. Калачевська — ст. наук. співр. Київського акліматизаційного саду академіка Миколи Феофановича Кащенко, була його найближчою помічницею, їздила в численні експедиції за насінням та саджанцями цінних для господарства рослин. У цей же період почала писати наукові статті, регулярно виступати з науковими доповідями на семінарах, які кожної зими влаштовував М.Ф. Кащенко для своїх співробітників. Опубліковано 9 її статей, ще понад 10 статей і перекладів були підготовлені до друку, але не побачили світ. Статті присвячені новим на той час культурам, які досліджували в Акліматизаційному саду: земляному горіху (арахісу), люфі, цінній ефіроолійній культурі — казанлицькій троянді. Особливо цікавою є її стаття "З життя київського акліматсаду" [2]. Це детальний щоденник роботи Акліматизаційного саду з 1923 по 1927 рр., написаний чудовою живою мовою: "Наприкінці квітня (1926 р.) зацвіли персики й абрикоси й у всій незрівняній красі своїй урочисто прийшов травень. Але не дурно кажуть, що в "має люди маються". Кінець квітня й початок травня супроводилися теплими весняними дощами. Культури наші пішли в ріст чудово, але й бур'яни за ними підводилися, мов скажені. ...23 серпня сталася велика подія: провели перший засів персиків третього доччиного покоління, що їх виробив директор саду М.Ф. Кащенко. Це був № 14с, найранішній щодо визрівання. ... Збір насіння продовжувався. Достигло насіння дурманів, збирали насіння чорної рожі, аконіту, збирали листя дигіталісу; з розсаднику пересадили конвалії, дев'ясил,

(9 куців), колосняк пісковий — посухостійка рослина, що зміцнює піски, йде на їжу людям і тваринам, і в той же самий час являється дуже красивим декоративним зернівцем. Ним ми прикрасили нашу улюблену землянку, на жарт прозвану "Храмом Діани". ...Проведена величезна робота, й по закінченні її співробітники з почуттям приємного задоволення, стали збиратися в лабораторії Саду до спокійних і мирних занять, які несе з собою зима, а саме: обробка наукового матеріалу для доповідей, чищення насіння, перевірка його на схожість, відправлення його, обмін каталогами, листування, друкування на машинці" [2]. Тут можна знайти відомості про всі посадки рослин, інші польові роботи, відрядження та наукові доповіді співробітників та список видань, що надходили в ті роки до Акліматсаду. Друга стаття, продовження хроніки, мала бути надрукована у наступному, четвертому номері "Заходів", але цей номер, повністю підготовлений і зданий до видавництва ще у 1930 р., так і не був надрукований через брак паперу. На жаль, рукопис статті не зберігся.

Віддана роботі в Акліматизаційному саду та щиро поважаючи академіка М.Ф. Кащенко, Клавдія Степанівна не могла спокійно спостерігати, як у 1930-ті рр. у пресі почалося цькування вже на той час тяжкохворого Миколи Феофановича, а над Акліматизаційним садом почали збиратися хмари. В Інституті архівознавства НБУ ім. В.І. Вернадського у фонді М.Ф. Кащенко зберігається лист К.С. Калачевської до редакції газети "За Радянську академію" [4]. Це відповідь на статтю, що з'явилася в травні 1933 р. під назвою "Правда про Акліматсад". Ця стаття паплюжила роботу Акліматсаду та його директора. Клавдія Степанівна палко захищала співробітників Саду та академіка М.Ф. Кащенко від автора статті, який "висновки свої будує не на фактах, а на чутках", відсікала тяжкі на той час звинувачення щодо буржуазних поглядів керівників Акліматсаду і роботи всього колективу "безпланово" і "для душі". "Клеветників ловити не так легко, — пише

Деякі з цінних видань, що надійшли у фонд наукової бібліотеки НБС за часи роботи в бібліотеці К.С. Калачевської

Калачевська, — але робота їх шкідлива. Клевета забиває навіть бажання жити, що не раз доводилося чути від академіка Кащенко. ...Клеветники знають, що роблять: кожен такий удар, як ця стаття, скорочує життя, й без того тепер недовге основоположника Сибірського плодівництва й Київського Акліматсаду".

Про Акліматсад часів М.Ф. Кащенко нині нагадує єдине дерево — платан [3]. Деякі книжки з бібліотеки Акліматсаду нині зберігаються у фондах наукової бібліотеки НБС ім. М.М. Гришка та в музеї історії Ботанічного саду (Ботанический словарь. Справочная книга для работников, сельских хозяев, садоводов, лесоводов, фармацевтов, врачей, дрогистов, путешественников по России и вообще сельских жителей / Сост. Н. Анненков. — С.-Пб.: Типография Императорской Академии наук, 1878. — 646 с.; М. Лёбнер Основы селекции садовых растений. — М.: Типография В.И. Тер-Арутюнова, 1912. — 92 с.;

Перша сторінка рукопису перекладу, зробленого К.С. Калачевською, та титульний лист видання, з якого був зроблений переклад

Львов Н.А., Яковлева С.В. Исследования семян лекарственных и душистых растений. — Л., 1930. — отпечаток Трудов по Прикладной ботанике, генетике и селекции. — Т. 23. — Вып. 1; Ворошилов Н.Н. Практическое руководство к разведению важнейших лекарственных трав. — М.: Изд-во Мосздравотдела, 1925. — 47 с.).

Після закриття Акліматизаційного саду у 1934 р., коли Микола Феофанович, будучи тяжкохворим, вже не міг виконувати обов'язки директора, К.С. Калачевська працювала садівником-селекціонером тресту зеленого будівництва, а у 1935—1941 рр. — керувала науковою бібліотекою Тубінституту. Під час тимчасової окупації Києва працювала на посаді наукового співробітника факультету фармакології Київського медичного інституту на розсаднику лікарських рослин, а після закриття німцями медінституту у 1943—1944 рр. вона була науковим співробітником Інституту ботаніки. У червні 1944 р. зробила інвентаризацію рослин Акліматизаційного саду М.Ф. Кащенко, який на той час був підрозділом Ботанічного саду.

З 1944 р. К.С. Калачевська — завідувачка бібліотеки Ботанічного саду, який відновив активну роботу і почав розбудовувати-

ся. Займалася формуванням бібліотечного фонду. На той час значну частину фонду складала видання німецькою, французькою, англійською мовами. Тому Клавдія Степанівна активно займалася перекладами з іноземних мов книжок з квітникарства, культури лікарських рослин, що були необхідні науковцям Ботанічного саду. На жаль, у фондах бібліотеки зберігся лише один переклад (Riley Morgan T. Dahlias. What is known about them. — N.Y.: Orange Judd. Com., 1948. — 213 р. Райли Морган М. Георгины и что о них известно). У 1946 р. з Німеччини було завезено частину бібліотеки Інституту троянд (колишнього розарію Фогеля). Всі вони були оброблені та відповідно оформлені Клавдією Степанівною. Зберігся її звіт про стан бібліотеки у 1949 р. [6]. За цим звітом до інвентарних книг було записано 1793 видання, а бібліотечний фонд становив 28 685 одиниць, розподілені за темами: соціально-економічна література, біологія, рослинництво, садівництво, квітникарство, плодівництво, довідкова література, словники та ін. Силами лише двох співробітників за п'ять років у бібліотеці були сформовані алфавітний та предметний каталоги. У 1949 р. в бібліотеці уклали бібліографії за темами: персики та абрикоси, виноград, горіхопліді, троянди, оранжерейні рослини, цибулинні рослини, рис. У бібліотеці працював гурток з вивчення німецької мови для молодших наукових співробітників. К.С. Калачевська добре знала іноземні мови: англійську, французьку, німецьку, читала лекції на курсах підвищення кваліфікації для працівників навіть в останні роки життя, після виходу на пенсію консультувала аспірантів та молодих науковців Ботанічного саду. Померла Клавдія Степанівна у січні 1958 р. у м. Києві. Похована на Лук'янівському цвинтарі.

1. Ісаєнко О., Царенко А. Матеріали родини Калачевських у зібранні Чернігівського історичного музею імені В.В. Тарновського. Каталог // Скарбниця української культури: Зб. наук. пр. / Чернігівський історичний музей ім. В.В. Тарновського, Чернігівське відділення Інституту археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України. — Чернівці, 2005. — Вип. 6. — С. 108–128.

2. Калачевська К.С. З життя Київського акліматизаційного саду (КАС) // Заходи. — К.: Видання Київського акліматсаду (при ВУАН), 1929. — № 3. — С. 16–47.

3. Клименко С.В., Чувікіна Н.В. Акліматизаційний сад // Енциклопедія сучасної України. — К., 2001. — С. 299–300.

4. Лист К. Калачевської до редакції газети "За Радянську академію" // Інститут архівознавства НБУ ім. В.І. Вернадського. — Фонд 11. — Оп. 2, Справа 85. — 8 арк.

5. Особова справа К.С. Калачевської. — Музей Історії Ботанічного саду. — 16 арк.

6. Отчет библиотеки Ботанического сада Академии наук УССР по состоянию на 15.XI. 1949 г. // Річний звіт про науково-організаційну діяльність ботанічного саду. — Архів Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. — Оп. 1, Справа 59. — Арк. 72–73.

Рекомендувала до друку Т.М. Черевченко

Н.В. Чувікіна, Л.А. Ісакова

Национальный ботанический сад
им. Н.Н. Гришко НАН Украины,
Украина, г. Киев

ПЕРВАЯ ЗАВЕДУЮЩАЯ НАУЧНОЙ
БИБЛИОТЕКОЙ НАЦИОНАЛЬНОГО
БОТАНИЧЕСКОГО САДА
им. Н.Н. ГРИШКО НАН УКРАИНЫ
КЛАВДИЯ СТЕПАНОВНА КАЛАЧЕВСКАЯ

В статье приведены биографические данные и освещены основные этапы научной и трудовой деятельности первой заведующей научной библиотекой Национального ботанического сада им. Н.Н. Гришко НАН Украины К.С. Калачевской.

N.V. Chuvikina, L.O. Isakova

M.M. Gryshko National Botanical Gardens,
National Academy of Sciences of Ukraine,
Ukraine, Kyiv

THE FIRST LIBRARIAN OF THE SCIENTIFIC
LIBRARY OF M.M. GRYSHKO NATIONAL
BOTANICAL GARDENS
KLAUDIA STEPANOVNA KALACHEVSKAYA

The paper deals with the biographic information about K. S. Kalatchevskaya the first Librarian of the scientific library of M.M. Gryshko National Botanical Gardens, the main stages of her scientific and labor activity are given.